

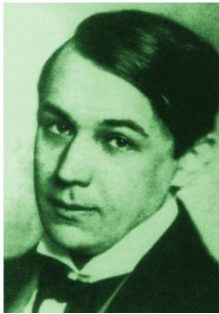
Leeskring Bibliotheek Rumst – 19 oktober 2015

Leeuwerik

Deszö Kosztolányi

Amsterdam: Van Genneep, 2008. 237p.

O.T.: *Pascirta* (1923) vert. uit het Hongaars door Henry Kammer

De auteur

Dezső Kosztolányi werd geboren op 29 maart 1885 in een adellijke familie in het toen Zuid-Hongaarse Szabadka (tegenwoordig Subotica, Servië). Hij bezocht daar het gymnasium en studeerde vanaf 1904 Hongaars en Duits, eerst in Wenen en daarna in Boedapest. Vanaf 1905 werkte Kosztolányi als journalist, in 1906 werd hij bureauredacteur bij de krant *Budapesti Napló* en rondde zijn studie niet meer af.

Als dichter debuteerde hij in 1907, werkte vooral als journalist voor verschillende Hongaarse tijdschriften en was hij een leidende figuur van de zgn. gouden generatie van Hongaarse schrijvers die in café

'New York' aan de Erzsebet korut in Pest bijeen kwamen (waaronder Sándor Marai die hem zeer bewonderde). Pas in de jaren twintig publiceerde Kosztolányi ook literair proza. Hij werd in 1930 gekozen als eerste voorzitter van de Hongaarse Pen-club. Kort daarna bleek hij aan kanker te lijden, waaraan hij op 3 november 1936 in Boedapest overleed. Hij was gehuwd met de actrice Ilona Harnos, ze hadden één zoon.

Kosztolányi was vooral estheet en individualist, zijn werk laat een toenemende verdieping zien. In de communistische periode gold hij als burgerlijk en conservatief, maar ook toen werd hij erkend als voorbeeldig stilist. Kosztolányi schreef makkelijk en snel, naast twaalf bundels gedichten publiceerde hij veel krantenartikelen en korte verhalen. Hij was tevens belangrijk als literair vertaler. Hij vertaalde werk van Shakespeare, Rilke, Goethe, Verlaine en Rimbaud, maar ook *Alice in Wonderland*. Hij wordt beschouwd als een van de belangrijkste Hongaarse literatoren van de 20e eeuw.

Bibliografie

In Nederlandse vertaling verschenen:

- *Nero, a véres költő* (1922) Nero, de bloedige dichter (2010).
- *Pacsirta* (1923) Leeuwerik (2007).
- *Aranysárkány* (1925) De gouden vlieger (2013).
- *Édes Anna* (1926) Anna (1982, 2005).
- *Esti Kornél* (1933) De bekentenissen van Kornél Esti (2007)
De avonturen van Kornél Esti (2013).

Het verhaal

Het is September 1899. De Vajkays –vader, moeder en dochter- wonen in Sárszeg, een doods stadje in een provincie van de Oostenrijks-Hongaars monarchie. De vader is enkele jaren gepensioneerd en wijdt zijn dagen aan de genealogie van hun eigen families en die van anderen. De moeder runt het huishouden, daarin bijgestaan door hun dochter Leeuwerik. Beide ouders prijzen de jonge vrouw de hemel in. Vijfendertig jaar oud, niet bijster intelligent, zonder verbeelding, onaantrekkelijk en ongetrouwd kookt en naait Leeuwerik voor haar ouders. Zelf maken zij zich voortdurend zorgen over haar.

Als Leeuwerik voor een week op reis naar familie op het platteland gaat zien haar ouders daar erg tegen op, hoe komen ze die lange week door zonder haar? Voor ze het goed en wel beseffen eten ze heerlijke gerechten in restaurants, slapen lang, knopen terug banden aan met oude vrienden en bezoeken het theater. Ze komen terug tot leven. En dat is dan nog maar de prelude tot de nacht die de vader doorbrengt in de Panterclub. Als hij in de ochtendschemering dronken thuis komt spreekt hij zijn ware gevoelens over hun samen-leven met Leeuwerik uit. De volgende dag komt hun dochter weer huis. Het leven lijkt zijn tred als vanouds te hernemen.

Autobiografische elementen

De beschrijving van het stadje Sárszeg is geïnspireerd door de geboorteplaats van Kosztolányi.

“I have always really been interested in just one thing: death. Nothing else. [...] I have nothing but disdain for those writers who also have something else to say: about social problems, the relationship between men and women, the struggle between races, etc., etc. It sickens my stomach to think of their narrowmindedness. What superficial work they do, poor things, and how proud they are of it.” (Quote van Kosztolányi u it het voorwoord van Péter Esterházy bij de Engelse uitgave van *Skylark*)

Waardering van recensenten

“Het beste van Kosztolanyi's lyrisch dichterschap is gevat in het mededogen met dit treurige gezin. Een juweeltje.” *Györgyi Dandoy in NRC Handelsblad, 14/03/2008*

“Dit is een perfect gecomponeerd verhaal. En Kosztolányi is een briljant schrijver die op de meest eenvoudige manier tot het wezen der dingen weet door te dringen.” *Joseph Pearce in de Morgen, 05/03/2008*

“Onder Dezsó Kostolányi's magische en suggestieve pen komt die schijnbare doodsheid van het bestaan op een dramatische manier tot leven, alsof de schrijver ons wil inpeperen dat we ongelijk hebben om niet bij de simpelste dingen te blijven stilstaan en ons erover te verwonderen”. *Herman Jacobs in Knack, 06/02/2008*

“Door zijn toon en zijn trefzekere stijl (zinnen die een heel verhaal vertellen) weet Kosztolanyi deze geschiedenis op te tillen tot een tijdloos verhaal dat nog altijd springlevend is.” *Alle Lansu in Het Parool, 31/01/2008*

“Juist in de confrontatie van die humor met de intense treurigheid van de waarheid achter de zelfbevrijding van de Vajkays schuilt de kracht van deze bijzondere roman”. *Hans van der Heijde in de Leeuwarder Courant, 08/02/2008*

Waardering van de leeskring

De leeskring was niet enthousiast over dit boek. “Somber”, “ongeloofwaardig”, “onsympathieke karikaturale personages” en “ouderwetse taal”, klonk het meedogenloos in de eerste rondvraag. Het werd wel een boeiend gesprek en de meningen werden bijgesteld, men ontdekte de ironie in de taal en er kwam meer begrip voor de personages en hun leefwereld.

Opbouw

Het verhaal is opgebouwd uit 13 hoofdstukken die telkens een korte inhoud meekrijgen: “hoofdstuk 4 waarin...”, zoals in de 19^e eeuw gebruikelijk was. In hoofdstuk 1 maakt de lezer kennis met de personages en in hoofdstuk 2 vertrekt Leeuwerik met de trein. Van hoofdstuk 3 tot en met 10 volgen we het wedervaren van de vader en de moeder tijdens haar afwezigheid. In de hoofdstuk 11 en 12 wordt L. van het station gehaald en in het laatste hoofdstuk zien we hoe L. terug haar plaats inneemt in het gezin, maar haar besef van gemis en verdriet voelt ze scherper dan ooit. Zij zal in leugens verder leven, haar

ouders ook? Die vraag laat de schrijver open. De samenvatting van dit hoofdstuk luidt: "... waarin de roman op 8 september 1899 eindigt, maar geen einde neemt"

Tijd

De tijd waarin het verhaal zich afspeelt is zeer duidelijk weergegeven. Hij begint op vrijdag 1 september 1899 om half een 's middags en eindigt 's avonds laat op vrijdag 8 september. "Op Maria-Geboorte verzamelen de zwaluwen zich en vertrekken ze naar de warme kusten van Afrika. Daarna begint de nazomer." p. 218 Ook Leeuwerik komt in de herfst van haar leven na haar reisje van de laatste kans.

Het verhaal wordt chronologisch verteld.

Plaats en ruimte

Het verhaal speelt zich af in het denkbeeldige provincieplaatsje Sárszeg (Modderhoek), dat in een genadeloos scherpe analyse door de schrijver beschreven wordt in al zijn kleinburgerlijkheid. Het stadje speelt een bepalende rol in het leven van zijn inwoners, wonen in S. is op een dood spoor zitten. Er is één asfaltweg, de andere straten zijn altijd gehuld in "het moordende stof van Sárszeg, dat de kinderen in deze stad decimeerde en de volwassenen voortijdig de dood in dreef" (p. 44), tenzij het regent en de straten in modderpoelen veranderen. Er worden dan ook veel begrafenissen gehouden in S., en er zijn wel drie doodskistenwinkels en twee grafsteenhandels. Er is geen riolering, geen elektrische verlichting in de schouwburg en iedereen drinkt in S. "het enige wat men er vindt is een muziekschool en een slechte openbare bibliotheek. De meeste mensen hebben nog nooit van het stadje gehoord en als dat wel zo is, spreken ze er met minachting over."p.66 Zelfs de herfst is er lelijker dan elders. "Het was geen herfst, maar een herfstje, het donkere, geniepige herfstje van Sárszeg." p. 219

Het verhaal speelt zich af tijdens de Oostenrijks-Hongaarse monarchie (1867-1918), onder het bestuur van keizer Franz-Joseph. De monarchie bestond uit hedendaags Oostenrijk, Hongarije, Bosnië en Herzegovina, Kroatië, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en delen van Italië, Montenegro, Polen, Roemenië, Servië en Oekraïne. In de kranten wordt die week veel geschreven over de Dreyfuss-affaire. De valse beschuldiging van officier Dreyfuss in 1894 en zijn gevangenschap op Duivelseiland kregen een vervolg in een tweede rechtszaak die resulteerde in een verlening van amnestie op 19 september 1899.

Perspectief en verteller

Het verhaal wordt verteld door een alwetende verteller. We zien de wereld van de drie huisgenoten vooral door zijn ogen, maar hij verliest zich niet in diepzinnige interpretaties of psychologische verklaringen omtrent hun daden, gedachten of uitlatingen, hij registreert. Hij heeft de meeste interesse voor de vader. De moeder en Leeuwerik treden zelden op de voorgrond en worden minder uitgewerkt. De vader noemt de verteller telkens bij naam, Ákos, zijn echtgenote wordt consequent aangeduid als 'de vrouw' of 'zijn vrouw'.

Personages

Leeuwerik: Haar naam is een koosnaam uit haar kinderjaren, "toen ze nog graag zong". Ze is nu vijfendertig jaar, aan de dikke kant, loopt waggelend en de vader weet dat zijn dochter lelijk is: "haar gezicht, dat hier te bol en daar te mager was en ontsierd werd door een vlezige neus, paardachtige neusgaten, mannelijk zware wenkbrauwen en waterige oogjes (...)" Hoewel hij weinig verstand van vrouwen had, wist hij met zekerheid dat zijn dochter lelijk was. En niet alleen lelijk, maar ook verlept en oud. Ze was al een echte oude vrijster."p.12 Leeuwerik kookt en naait voor haar ouders, maar bereddert hun doen en laten op een tirannieke wijze. De buitenwereld kan geen goed doen in haar ogen, ze wordt onwel in de schouwburg of in een restaurant. Ze is streng en veeleisend tegenover dienstboden, maar ook streng en veeleisend tegenover zichzelf "met de zelfdiscipline van een zieke die een

bepaalde beweging niet mag maken.”p.10 Door de reactie van mensen op haar lelijkheid heeft ze een verdedigingsmechanisme ingebouwd door de mensen zelf te negeren. In de trein, weg van onder de ogen van haar ouders barst zij in een enorme huilbui uit en ook na haar terugkeer in bed weent zij om de uitzichtloze eenzaamheid en onvervuldheid van haar bestaan.

Vader Ákos Vajkay is een gepensioneerde provincieambtenaar met een zwakke gezondheid. Hij drinkt en rookt niet meer, zijn enige pleziertje is de studie van de adellijke genealogie, hij is trots op zijn eigen adellijke voorouders. Hij is verlegen, vertoont zich nauwelijks buiten het bescheiden huis dat hij enkele jaren geleden kocht en leeft in de routine van de dag, “intussen scharrelde hij onrustig en met een angstige gloed in zijn ogen door het huis.”p.29 Hij wacht op de onvermijdelijke dood en heeft zijn begrafenis al goed voorbereid. Hij is vervuld van medelijden met én schaamte voor zijn dochter. Gebogen sjokt hij door de straten naar het station. Alhoewel hij zichzelf wijsmaakt dat Leeuwerik een goed meisje is en de enige vreugde in zijn leven, leeft hij op als zij van huis is, geniet van het lekkere eten, bier en wijn, praat met mensen, knoopt terug banden aan met oude vrienden en wint veel geld met poker. Hij komt tot het besef dat het samenleven met Leeuwerik hen in een gevangenis heeft gezet. ”We houden niet van haar. (...)We haten haar. We verafschuwen haar. (...) het liefst zouden we willen dat ze hier nooit was, zoals nu. We zouden er zelfs niets op tegen hebben als de stakker op ditzelfde moment...”p.176

Moeder Antónia Vajkay, geb. Boszo is huisvrouw en iets jonger dan haar man, zij is altijd in het zwart gekleed. Evenals bij haar man hebben ook háár ogen een verschrikte uitdrukking en net als hij vermijdt ze Leeuwerik aan te zien. Zij heeft zich in de loop der jaren weggecijferd voor haar dochter, de bezoeken aan haar vriendinnen heeft ze stopgezet evenals het pianospel waar ze zo van genoot. Haar dochter is haar enige vriendin en zij geeft de moed niet op dat zij nog eens zal huwen. Zij dient haar man van stevig weerwoord als die zijn weerzin tegen Leeuwerik uitspreekt, maar zelf twijfelt ze ook.

De spanning in de relatie tussen deze drie mensen is groot. Hun zelfverklaard idyllisch samenleven blijkt een permanente staat van onderlinge gijzeling.

Miklós Ijas is een interessante figuur in het boek, al is zijn rol klein. Deze vierentwintig jaar oude redactie-assistent van de plaatselijke krant, een jonge dichter die naar Boedapest verlangt en zijn gedichten voorleest aan de maîtresse van de bankdirecteur, observeert de wereld rondom hem, staat open voor zijn medemens en herkent de pijn en het verdriet in Ákos en zijn vrouw. Hij toont mededogen met hun eenzaamheid. In hoofdstuk zeven (het centrale hoofdstuk) wordt hij uitgebreid gepresenteerd. Is Miklós Ijas een portret van de auteur voor hij zijn geboorteplaats verruilde voor Boedapest? Loopt hij met het echtpaar Vajkay op als Jezus met de Emmaüsgangers? Ákos komt tijdens dit gesprek tot een inzicht over het leven van mensen. “Ja, ze waren volkomen ongrijpbaar(..tot..)en hen voor eeuwig begroef”.p. 118. Als Miklós in hoofdstuk twaalf, ver na middernacht, Leeuwerik ziet passeren met haar ouders, op weg van het station naar huis en in het gezelschap van een kruier noteert hij in zijn aantekenboekje dat hij dat gezien heeft. “De arme Leeuwerik met haar ouders...” p.217. Hij mag dit nooit vergeten, dit is heel belangrijk.

Thema

Mensen zijn acteurs in hun eigen bestaan. Om de eenzaamheid en teleurstelling in het leven draaglijk te maken leven ze in hun eigen leugen. Als ze dit beseffen wordt het verdriet enkel groter.

“De inwoners van Sárszeg (...) waren er allang aan gewend geraakt dat de Vajkays er geen been in zagen om in het openbaar te huilen. (...) Het leek soms wel of ze op zoek waren naar gelegenheden waarbij ze in tranen konden uitbarsten. (...) Thuis leefden ze heel vrolijk, maar zodra ze de

mogelijkheid zagen om onder dekking van de algemene ontroering hun tranen de vrije loop te laten, deden ze dat.” p.15

Motieven

- Het stadje wordt steeds weer opnieuw in al zijn trieste details beschreven
- De notabelen van het dorp, die allen het toneelstuk van hun eigen leven opvoeren
- De schouwburg en de verschillende acteurs, diva's en toeschouwers.

Stijl

Kristalhelder proza. Eén zin bevat soms een hele wereld en schetst genadeloos het personage. (vb. “Maar hoe dronken hij ook was, hij legde zijn kleren netjes op hun plaats met de overdreven ordelievendheid van oude mensen, die gewoonlijk meer aandacht aan bijzaken dan aan hoofdzaken schenken.”p.173) De perfect getimed humor en ironie zorgt er voor dat het toch geen zware psychologische roman wordt, ze brengen het mededogen dat de schrijver voor zijn personages koestert naar voor.

Titel

Hoewel Leeuwerik zelf maar beperkt aanwezig is in de roman overheerst haar bestaan in alle opzichten de levens van haar ouders. Een Leeuwerik is ondanks zijn mooie lied een onopvallende, niet bijster mooie vogel.

Genre

Satirische zedenschets van het bestaan in een vergeten Hongaars provinciestadje en tegelijk een psychologisch portret van een familie.

Meer info

<http://www.thenational.ae/arts-culture/books/mockery-into-feeling-dezso-kosztolanyi#page1> = Jacob Silverman over de schrijver Kosztolanyi.

<https://cdn.shopify.com/s/files/1/0726/9203/files/skylarkrgg.pdf?7268200362222235465>
= dossier van The New York Review of Books over 'Skylark' van Kosztolanyi

Discussievragen

1. Dezsö Kosztolányi begon te schrijven aan *Leeuwerik* in 1923, maar situeerde zijn roman in 1899. Welke rol speelt de Hongaarse geschiedenis in dit verhaal? Zou het een ander verhaal worden als Kosztolányi het in zijn eigen tijd had geplaatst? Miklós Ijas zwelgt in een fin de siècle-melancholie [p. 217] Heb je die sfeer aangetroffen in het boek?
2. Kosztolányi schrijft op p. 25: “Leeuwerik sprak nooit over Géza Cifra, want er waren genoeg jongelui die haar net zo hadden behandeld als hij, maar haar ouders deden dat wel. Ze konden hem absoluut niet vergeven dat hij hun dochter in de steek had gelaten en bleven daarover mokken.” Op p. 160 “hij voelde een onuitsprekelijke haat in zich opkomen.” Wat heeft hij in hun ogen verkeerd gedaan?
3. Als ze voor de eerste keer gegeten hebben in de ‘Koning van Hongarije’ willen ze niet toegeven tegenover zichzelf en elkaar dat ze daarvan genoten hebben. Waarom niet?
4. Wat voor indruk kreeg je van de Pantertafel? Vind je de personages realistisch? Kosztolányi schrijft dat Ákos in de beginjaren lid was. Waarom stapte hij uit de club?
5. De vader heet Ákos en wordt door de verteller heel vaak bij die naam genoemd. Over zijn echtgenote spreekt hij altijd als ‘de vrouw’ ook al weten we dat zij Antónia heet. Waarom behandelt hij hen verschillend?

6. Na de eerste maaltijd in 'De Koning van Hongarije' wandelen ze terug naar huis en de sfeer is heel anders dan anders. Ze worden begroet, ze bekijken de etalages, ze ontspannen ook thuis. Als ze gaan slapen sluit het hoofdstuk als volgt af: "Op dat moment keken ze elkaar aan en kwam dezelfde gedachte bij hen op. Maar ze zeiden niets." p.65 Wat dachten ze en waarom spreken ze hun gedachten niet uit?

7. De lange brief van Leeuwerik heeft een vernietigend effect op de vader terwijl "elk woord daarvan hem pijn deed, alsof er een mes in zijn hart werd omgedraaid." p.133 Wat maak je als lezer op uit deze brief? Maakte hij een waarachtige indruk op je? Waarom verliest de vader de brief? (*Oom en tante verzorgen me zo goed, maar ze moet dagen zoeken naar een pen en tenslotte zich behelpen met een slecht potlood van een neef / twee medereizigers, maar enkel uit het raam gekeken / Het gezelschap lacht om haar als oom grapjes over haar maakt / ze is angstig, oom zegt dat ze in zijn aanwezigheid niet bang moet zijn / drie vrolijke meisjes zijn ook te gast, zij gaat slapen op de divan bij haar tante / nog bezoeker, mogelijke vrijer voor Zelma / Ze gaat niet naar bal, blijft alleen achter bij haar oom "zonder u tweeën zou ik me daar niet prettig voelen"*p.131/ *Jóska Szabó wordt niet genoemd in de brief / Ze wil er voor geen geld van de wereld langer blijven*)

8. Ákos verdwijnt na de kaartnacht bij de Panterclub zonder afscheid te nemen. Waarom? Waarom zien de Panters dit als verraad? Gaat hij volgens jou ooit terug naar de Panters?

9. Verraste de dronken uitval van de vader over zijn dochter je? Geloof je wat hij zegt volgens jou?

De moeder geeft hem stevig weerwerk, ontkent zijn beweringen, maar de gedachte komt wel bij haar op of haar man misschien gelijk heeft in wat hij zegt over Leeuwerik. Wat zijn volgens jou de ware gevoelens van de moeder over Leeuwerik? Zegt hun ruzie ook iets over hun gevoelens voor elkaar? De hoofding vooraf (p. 164) zegt dat de ouders "van het leven troost en gerechtigheid ontvangen"? (op p. 185 blijkt het de Christusfiguur te zijn die hen " vertroosting en verlossing" moet brengen)

10. Na hun ruzie voelt de moeder zich alleen en richt zich op het kruisbeeld aan de muur. Hoe denkt Kosztolányi volgens jou over deze bede tot God? Is er in het boek een mogelijke Christusfiguur aan te wijzen?

11. Als Leeuwerik haar trein te laat is nemen beide ouders direct aan dat er iets ergs gebeurd is. Waarom? Vond je hun houding op het station –na de nachtelijke bekentenissen- vreemd?

12. Waarom plaatste de auteur een samenvattende zin boven elk hoofdstuk? Wat voegde dit voor jou toe aan de roman? Beïnvloedde dat je lezen? In de hoofding van hoofdstuk 12 bijvoorbeeld wordt al verklapt dat Leeuwerik zal aankomen.

13. De roman heet *Leeuwerik*, maar voor het overgrote deel is zij als persoon afwezig in het verhaal. Het boek eindigt wel met haar diepste gedachten. Over wie ging deze roman eigenlijk? Over Leeuwerik of over haar ouders?

14. Hoe denk je dat het verder zal verlopen met deze drie mensen? Trekken de Vajkays lessen uit wat deze week hen geleerd heeft en veranderen ze hun leven of hervallen ze in hun oude levenswijze? De hoofding van het laatste hoofdstuk luidt: "... waarin de roman op 8 september 1899 eindigt, maar geen einde neemt". Wat maak je daaruit op?

15. Hoe is Leeuwerik zo geworden? Lelijk zijn is één ding, wat is er verder misgelopen?